

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta**

Ústav Slavistiky

Bakalářská diplomová práce

2006

Eva Kučerová

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta**

Ústav Slavistiky

Ukrajinský jazyk a literatura

Eva Kučerová

K otázce česko – ukrajinské interference
Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce : Doc. Halyna Myronova, Csc.

2006

*Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci
vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....

Děkuji Doc. Halyně Myronové, Csc za podnětné rady a odborné vedení, které mi poskytla.

Obsah

Úvod	5
H l a v n í č a s t	6
1. Česko – ukrajinská interference	6
1. 1. Česko – ukrajinský bilingvizmus	7
1. 2. Postoje jedince	8
1. 3. Mechanizmy interference.....	10
2. Interference v plánech jazyka	12
2. 1. Fonetická interference	13
2. 2. Gramatická interference	15
2. 3. Lexikální interference	17
3. Sociálně – kulturní podmínky interference.....	22
3. 1. Bilingvní osoby	27
4. Interference jako komplex jevů	29
Závěr	33
Resumé	35
Použitá literatura	37

Ú v o d

Účelem bakalářské práce je z teoretického pohledu zanalyzovat interferenční jevy, které se vyskytují při česko-ukrajinských jazykových kontaktech. Při analýze jednotlivých jevů bude zvláštní ohled brán na genetickou příbuznost Českého jazyka s Ukrajinským, přičemž základním systémem se stane čeština.

Zadání bakalářské práce je zaměřeno těmito dvěma směry :

1. analýza interferenčních jevů vznikajících při česko-ukrajinském jazykovém kontaktu;
2. analýza jejich vzájemných vztahů a jejich vlivu na celkový rozsah a směr interference.

Teoretickým významem práce je rozbor interferenčních možností, které mohou vzniknout při současném užívání Českého jazyka s Ukrajinským jazykem. Jevy jsou nahlíženy v souvislosti s podmínkami česko-ukrajinských jazykových kontaktů a s ohledem na své mimojazykové pozadí.

Praktické využití bakalářské práce spočívá v poukázání na časté omyly a jejich příčiny, nejen jazykové, ale i způsobené mimojazykovými vlivy. Získané poznatky pak mohou být využity k postupům vedoucím k zabránění chybám.

Prameny pro bakalářskou práci se staly výsledky badatelské činnosti předchozích osobností lingvistiky, především pak práce z oboru interlingvistiky a lingvodidaktiky. Mezi předními osobnostmi nutno vyjmenovat především U. Weinreicha a J. Žluktenka, kteří se při své badatelské činnosti věnovali bilingvizmu a interferenci, popisu jejich mechanismů.

Bakalářská práce je složena z těchto částí : Úvodu, Hlavní části, Závěrů, Resumé a Použité literatury. Vlastní text je pak rozdělen na čtyři kapitoly. Celkový rozsah práce činí 37 stran.

H l a v n í   č á s t

1. Česko – ukrajinská interference

Pojem **interference** označuje vzájemné prolínání či křížení dvou jevů. V jazykovědě, a to především v lingvodidaktice je vnímána jako negativní jev vzniklý vlivem mateřské řeči. Dochází při ní tedy k události, kdy znalosti získané při osvojování si mateřského jazyka negativně zapůsobí na znalosti potřebné pro využití jiného jazyka.

Ovšem už samotný pojem „mateřská řeč“ je do určité míry zavádějící, protože evokuje myšlenku, že se ji dítě naučí od matky či obou rodičů a že tedy bude jeho „prvotní řečový systém,“ jak by se dala funkce, kterou tento důležitý činitel vykonává, také nazvat, shodný se systémem jeho rodičů.

Člověk je po narození většinou schopen ovládnout jakýkoli systém dorozumívání a naučí se ten, jímž je obklopen při denním životě. Taková reakce je celkem logická, zvláště, pokud zvážíme, že člověk je „tvor společenský“ a je mu tedy vlastní i určitá potřeba komunikovat. To však neznamená, že ovládne nutně systém používaný rodiči („mateřštinu“).

Pokud jde o Českou republiku a češtinu, ve velké většině případů tato shoda existuje, ale Ukrajina má jazykovou situaci poněkud komplikovanější. Na střední a především východní Ukrajině žije silná ruská menšina, jejíž vliv je natolik velký, že je celá řada obyvatel bilingvní – ovládá ruský i ukrajinský „systém“ se stejnou úrovní znalostí.

Bilingvní osoby jsou (nejen v tomto konkrétním případě) díky takové své vlastnosti primárními nositeli interference, ony jsou totiž prvními, kdo je vystaven střetu dvou forem komunikace.

Nejen kvůli tak důležité úloze jedince je při interferenci ve hře množství faktorů jak lingvistických, tak i mimolingvistických (společenských a psychologických) a do značné míry záleží také na postoji příslušného jedince.

V případě vztahu čeština – ukrajinština se dá očekávat, že se především některé mimolingvistické faktory přikloní výrazně k jedné nebo druhé „straně“. Důvodem k takovému názoru je především to, že aby nastala v těchto věcech alespoň přibližná rovnost, je potřeba aby prostředí, kde bilingvové žijí, bylo také bilingvní (ve smyslu přímé koexistence).

Jinými slovy : k tomu by bylo nutno, aby Česká republika a Ukrajina měly společné hranice a to delší dobu, nebo aby v ČR existovala v sousedství českého obyvatelstva velmi

silná ukrajinská menšina (nebo naopak). Musela by být stejně silná, jako byli např. sudetští Němci v ČSR a to pokud možno také delší dobu.

K přímé interferenci zatím příliš mnoho příležitostí nebylo, jistý střet mohl nastat v 19. století v souvislosti s emigrační vlnou českého obyvatelstva na Ukrajinu i do dalších oblastí tehdejší Ruské říše.

Další možnost interferovat nastala ve 20. století, když k území ČSR přináležela také tehdejší Podkarpatská Rus, to se ale nejednalo o přímý kontakt čeština - ukrajinština. Na konci onoho století se objevil nový jev – imigrace ukrajinských pracovníků na české území. Tím se objevili první novodobí česko-ukrajinští bilingvové (v širším smyslu slova).

Pokud tento trend vydrží dostatečně dlouho, mohlo by nějaké prolnutí skutečně nastat. To je ale ještě celkem vzdálená budoucnost.

1. 1. Česko-ukrajinský bilingvismus

Bilingvizmem je nazývána schopnost jedince nebo společnosti využívat dva (či více) jazykové systémy současně.

Výše zmíněný požadavek stejné úrovně ovládnutí obou jazyků zahrnuje řada definic bilingvismu. Takový ideál je ovšem poměrně těžký k dosažení, vyžaduje totiž téměř stejnou dobu osvojení si obou systémů a tedy stejnou míru vlivu obou jazyků. Blízko k takovému modelu mělo Československo, ale česko-ukrajinské vztahy tohoto sotva dosáhnou.

Bilingvové ovládající oba zmíněné jazyky žijí na území jednoho nebo druhého státu a tudíž jsou značně pod tlakem co do frekvence užívání určitého z obou jazykových systémů.

Navíc fakt, že ČR a Ukrajina nemají společné hranice zmenšuje motivaci se druhý jazyk naučit, alespoň tedy z pohledu českého.

Bilingvní česko-ukrajinský jedinec tak většinou „vzniká“ až v pozdně školním nebo ještě pozdějším věku a úroveň zvládnutí se mezi oběma jazyky díky tomu zásadně liší. Proto na něj nelze aplikovat klasické definice bilingvismu a je pro tuto studii nutno vytvořit definici novou, pracovní.

Za česko-ukrajinského bilingva tedy považujeme člověka, který : **„ovládá český i ukrajinský jazyk.“** Tato velice široká definice umožňuje brát v úvahu všechny osoby, které mají jako mateřský jazyk češtinu nebo ukrajinštinu a zároveň dokáží komunikovat i v druhém z těchto jazyků.

1. 2. Postoje jedince

Mezi mimolingvistické faktory patří celá řada okolností, které provázejí život bilingvní osoby. Jsou značně závislé na společenském uspořádání okolí, na kulturních a náboženských kořenech společnosti a také na osobnosti jednotlivce a jeho záměrech.

Z této škály je třeba některé vlivy vyčlenit, neboť jsou více než ostatní závislé na osobnosti jednotlivce a jeho postojích k oběma jazykům.

U. Weinreich* ve svém díle takových okolností jmenuje hned několik :

- schopnost mluvího vyjadřovat se a jeho schopnost oddělovat dva jazyky od sebe (jazykové nadání osoby);
- relativní schopnost v každém jazyce (především souvisí s dobou osvojení si a frekvencí používání příslušného „kódu“ . Mezi češtinou a ukrajinštinou bývá na začátku bilingvismu osoby velký rozdíl, který se ale může časem setřít na minimum);
- specializace při používání toho kterého jazyka (týká se některých témat a spoluhlavičího – např. pokud je unilingvní, je bilingvní osoba nucena používat jen jeden ze systémů, které zná);
- způsob učení se každého jazyka (instinktivně naučený „prvotní řečový systém“ je v lidské mysli hluboce zakořeněn, ale to neznamená, že je jeho pozice neotřesitelná. Při způsobu, jakým se často vytváří česko – ukrajinský bilingvizmus, je však tato změna teoreticky možná až po dlouhodobém pobytu v prostředí domovském pro „neprvotní“ systém);

---

* Weinreich, Uriel : Languages in contact. Hague : Mouton, 1974, s. 3

- vztah k jazyku (jazykům) ať už svébytný, nebo stereotypní (vztah jednotlivce k jemu známým jazykům se může časem měnit, zvláště pokud jde o emigranta. Emocionální postoje člověka nejsou neměnné a vlivem okolností se mohou značně proměnit).

Okolnosti týkající se celých skupin bilingvních osob :

- velikost skupiny, její homogenita nebo rozdělení na podskupiny podle mateřského jazyka a vztahy mezi podskupinami vzájemně (v případě ukrajinského obyvatelstva v ČR se jedná spíše o nářeční podskupiny, protože mateřština je, minimálně z českého pohledu, u všech stejná);
- množství osob rozdělených podle individuálních charakteristik
(pokud bude ve skupině bilingvních osob např. většina těch, kteří mají vysoké jazykové nadání, bude interference pomalejší);
- stereotypní postoje ke každému z jazyků (jejich „prestíž“) a také jejich původnost nebo nepůvodnost („prestíž“ je v případě česko – ukrajinských vlivů poněkud složitý pojem. Troufám si říci, že při srovnání má čeština v ČR lepší postavení než ukrajinština na Ukrajině, hlavně kvůli silným ruským vlivům trvajícím již několik století. Z jiného pohledu je jasné, že „domácí“ jazyk má navrch.);
- postoje ke kultuře jednotlivých jazykových komunit (postoje ke kultuře mohou výrazně ovlivnit množství interference jak v individuální mluvě, tak i v mluvě skupin obyvatelstva;

- postoje k bilingvistice jako takovému (pokud je bilingvistika ve společnosti vnímán např. jako projev nižšího postavení či původu, je logické, že se některé bilingvní osoby pokusí své znalosti zakrýt);
- tolerance nebo intolerance okolí k míšení jazyků a nesprávnému mluvení (česká společnost jako celek a zejména její starší generace není příliš tolerantní k těmto jevům. Možným vysvětlením je to, že míšení a nesprávné mluvení ztěžují komunikaci. Postupem času a s výměnou generací se však tento postoj mění.);
- vztahy mezi bilingvní komunitou a jednotlivými jazykovými společenstvy (vztahy mezi „starou vlastí“ nebo „novou vlastí“ a krajany v případě emigrantů. Vztahy mezi dvěma státy a bilingvním obyvatelstvem, pokud jde o pohraniční bilingvistiku).

1. 3. Mechanizmy interference

Interference je ve své podstatě omyl, který vzniká záměnou prvku jednoho systému za prvek jiného systému. K této záměně prvků dochází často díky tzv. „mezijazykové identifikaci“. Identifikace je proces připodobňování, při kterém si osoba vytvoří k prvku druhého jazyka zvláštní vazbu. Tato vazba spojuje onen prvek s některým z prvků v primárním jazyce.

V praxi se jedná například o to, že při učení se azbuky je známé prohlášení, že „N vypadá jako H“ (lat. H versus azb. H) nebo, možná ještě lépe, že „U vypadá jako Y“ (lat. Y versus azb. Y).

To může vést k omylům se záměnou při četbě nebo psaní, kdy se např. ukrajinské slovo **РУБКА** („kabina lodi“) zamění za české **RYBKA** („рибка“). Dalším příkladem může být záměna slovesa **НАДАТИ** („poskytnout, udělit“) za české **HÁDAT** („вгадувати“). Takto lze uvést množství podobných příkladů, mezi latinkou a ukrajinskou azbukou se shoduje celkem

13 znaků, z toho 6 má stejný význam v obou grafikách. Těch zbývajících 7 může způsobit problémy, jsou to : lat. Y „ypsilon“ – azb. У „u“; lat. H – azb. H „en“; lat. X „iks“ – azb. X „chá“; lat. B „bé“ – azb. В „vé“; lat. P „pé“ – azb. Р „er“; lat. C „cé“ – azb. С „es“.

Celá věc je částečně komplikována tím, že ukrajinština, na rozdíl od češtiny, není většinou zobrazena s délkami. Omyly tohoto konkrétního typu se však vyskytují méně často, než jiné, a spíše na začátku užívání (studia) druhého jazyka. Pro kvalitní znalost obou jazyků je totiž bezpodmínečně nutné tyto chyby eliminovat.

Připodobňování úzce souvisí s povahou znaku, jak ji vylíčil F. de Saussure. Rozdělení znaku na „obsah“ a „formu“ totiž napomáhá k pochopení procesu učení se. Schéma znaku je přibližně následující : **obsah (konkrétní představa) + forma (shluk zvuků) = znak**

Při učení se dochází k připodobňování znaků prvního jazyka se znaky druhého jazyka, způsob tohoto procesu může probíhat v zásadě třemi různými způsoby. Pro jejich demonstraci je často užíván příklad se slovem „kniha“ ,ale blízké znění tohoto znaku v češtině a ukrajinštině by zřejmě zvýrazňovaný rozdíl setřelo. Zdá se tedy lepší použít slovo „pes“ . Toto slovo je totiž v normované ukrajinštině nahrazeno výpůjčkou „coбaka“ a problémům s blízkým zněním se tak lze vyhnout.

Prvním způsobem, jak se vypořádat se znaky dvou rozdílných jazyků je jejich separace. Schéma takové separace by bylo následující :

Obsah (konkrétní představa) + „pes“ (shluk zvuků) = znak
Obsah (konkrétní představa) + „coбaka“ (shluk zvuků) = znak

Držet dva znaky takto odděleně je celkem náročné, i když obsah je pravděpodobně stejný pro obě formy (těžko lze předpokládat, že si člověk bude držet dvě rozdílné představy o psovi, jednu pro češtinu a druhou pro ukrajinštinu), a tak mysl člověka mnohdy přechází na jednodušší systém „správy“ své zásoby znaků.

O něco jednodušší je jev, který by se snad dal nazvat koexistence. Je to způsob, při kterém jsou formy z obou jazyků ztotožňovány s jedním obsahem. Schéma pak vypadá takto :

	+ „pes“ (shluk zvuků) = znak
Obsah (konkrétní představa)	=
	+ „coбaka“ (shluk zvuků) = znak

K jednomu obsahu jsou přiděleny dvě formy se stejným postavením. To lze považovat za projev bilingvizmu, ale také za využívání jednoho systému se dvěma členy. Pro česko – ukrajinskou interferenci platí samozřejmě ta první možnost, ovšem „pravých“ bilingvů, kteří by mohli tímto způsobem uvažovat, je v současnosti nevelké množství.

Dalším způsobem, jak se vypořádat se znakem při učení se cizího jazyka, je možnost, která se nejvíce blíží připodobňování v přesném smyslu slova. Schéma vypadá takto :

Obsah (konkrétní představa) + „pes“ (shluk zvuků)
↓ = znak
+ „собака“ (shluk zvuků)

Tento způsob myšlení je nejpodobnější způsobu učení se češtiny nebo ukrajinštiny. Když už má člověk vžitou jednu formu, není snadné vytvořit si paralelu podle druhého schématu, natož podle prvního. Není to v podstatě ani potřeba, zvláště pokud není styk s druhým jazykem častý. Třetí schéma je také z těchto tří největším zdrojem interference. Zvláště, jestliže jde o tzv. mezijazyková homonyma, kdy jsou formy stejné nebo podobné, ale obsah výrazně jiný.

Schématu připodobňování znaků lze využít při studiu interference v mluvě jednotlivců („parole“), nikoli však při střetu dvou normovaných systémů („langue“). Mezi nimi k podobným procesům nedochází příliš často. Spíše se objevují výpůjčky či kalky, při nichž dochází k převzetí formy (časem upravené podle potřeb „hostitelského“ jazyka) i s obsahem nebo bez vlivu na něj.

2. Interference v plánech jazyka

Živý jazyk je složitá struktura jednotek a jejich vztahů, která se s postupujícím časem a měnícími se podmínkami vyvíjí. Je totiž nesena jednotlivci a ti jsou mnohdy nuceni v zájmu udržení své existence k přizpůsobivosti novým podmínkám, ať už jde o kulturní, ekonomické, nebo politické změny.

Změny neprobíhají ve všech plánech jazyka stejným tempem, nejrychlejší a nejnanechlejší je změna lexiky, nejpomaleji probíhají změny v hláskovém systému. Osvojit si

nové slovo a případně si jej po čase přizpůsobit k „obrazu svému“ není příliš velký problém a zmíněné životní podmínky právě ke změnám v lexice vedou v první řadě.

Ilustrovat to lze například na názvech technických vynálezů jako je počítač nebo mobilní telefon, tedy na příkladech poměrně nedávných. Dokud počítač neexistoval (tedy nebyl žádný obsah), neexistovalo pro něj ani slovo (nebyla potřeba forma), při jeho objevení se vznikla nutnost nějak jej nazvat. V tomto případě bylo využito tzv. „kalkování“ . Se společenskými změnami po roce 1989 se objevila pro řadu jednotlivců nutnost tuto realii využívat a tím i pro ni používat příslušný znak. Slovo „počítač“ tak proniklo do všeobecného povědomí.

Je však pravda, že konkrétní forma „počítač“ by mohla být teoreticky využita s jiným obsahem („ten, kdo rád/hodně počítá; ten kdo se žíví počítáním“ atd.), protože zapadá do způsobu tvoření českých slov, jako je například „hlídač“ .

„Mobilní telefon“ je na rozdíl od počítače výpůjčka, při níž došlo nejdříve k vypůjčení slova „telefon“ pro novou realii, a poté k přidání vypůjčeného adjektiva „mobilní“ k jiné verzi realie (nejdřív byl klasický telefon, potom přišel mobilní telefon). I zde již nastalo přizpůsobení v podobě hovorového slova „mobil“ , které má stejný obsah v kratší formě.

Určitým opakem tempa změn v lexice jsou posuny v hláskovém systému, které jsou na poměry lidského života minimální, dalo by se říci nulové. Většinou tak nejsou jednotlivcem vůbec vnímány. Pokud dojde v mysli člověka k nějakým úvahám o rozdílné výslovnosti, nastanou daleko pravděpodobněji ve vztahu k rozdílnému nářečí. Změny hlásek jsou tedy předmětem diachronních studií historicko – srovnávacích, které se ale mohou zatím opírat pouze o písemné záznamy.

Stejně jako změny je rozdílná i míra interference v jednotlivých plánech jazyka. Čeština a ukrajinština jsou zjevně příbuzné jazyky, a tak je pravděpodobnější, že dojde spíše k omylu v lexice, než v systému hlásek nebo v gramatice.

2. 1. Fonetická interference

Při fonetické interferenci dochází k identifikaci fonému druhého jazyka (toho, který je ovládnut až druhotně) s fonémem primárního („mateřského“) jazyka. Výslovnost se přitom drží pravidel primárního systému.

Takováto úvaha by se nejlépe doložila příklady ze dvou výrazně odlišných jazyků, ale to není případ češtiny a ukrajinštiny, které svou vzájemnou příbuznost ani ve zvukové rovině příliš nezapřou.

Problémy způsobují spíše individuálně rysy ukrajinštiny, jako je např. změkčování v písmu zobrazené pomocí „měkkého znaku“ **Ь**, které vytváří vedle „tvrdé a měkké“ varianty fonémů v češtině neznámé „změkčené“ fonémy. V praxi to znamená, že vedle „bezproblémových“ **Ц** a **Ч** existuje třetí tvar **ЦЬ**, vedle **С** a **Ш** ještě **СЬ** a kromě **З** a **Ж** ještě **ЗЬ** a tak dále. Měkký znak obsahují slova, jako **СЛИЗЬКИЙ** (*kluzký, slizký, choulostivý*) od **слиз** (*sliz, hlen*), **ЛИЦЬОВИЙ** (*obličejový, lícní*) od **лице** (*obličej, tvář*), **РОСІЙСЬКИЙ** (*ruský*) od **Росія** (Rusko). Na to je (z českého pohledu) potřeba si zvyknout.

Další problémy mohou být způsobeny užíváním apostrofu, který někdy rozděluje výslovnost jotovaných hlásek na „měkkost“ a „samohlásku“, jindy zase upozorňuje na morfémové složení slova. Jiné potíže se mají možnost projevit v souvislosti s užíváním hlásky **Г**, která má oproti „konkurenčnímu“ **Ґ** daleko silnější pozici, než v češtině a je užívána i ve výpůjčkách kde je v češtině „g“ (např. „ГРАМАТИКА“ (*gramatika*), „ГЕОГРАФІЯ“ (*geografie*), „ГЕНЕРАЛ“ (*generál*), ГЕНЕРАТОР (*generátor*)).

Čech si také musí uvědomit existenci dvouhlásek **Щ** a **ДЖ** (slova jako **ЩИТ** (*štít*), **ЩАСТЯ** (*štěstí*); **ДЖЕРЕЛО** (*pramen*), **ДЖМІЛЬ** (*čmelák*)), ale to se jako velký problém nezdá.

Čeština naopak může způsobovat (nejen Ukrajincům) potíže svým **Ř**, které je azbukou zachycováno jako dvouhláska **РЖ** nebo **РШ** (např. slova **ЖИТІ** – **ЖИТІ**; **ПРИШЕРОВ** – **ПРИШЕРОВ**) a to svádí k odpovídající výslovnosti. Další chyby a omyly způsobuje už spíše rozdílný systém grafického zachycování slova.

Nepopíratelně jinou kapitolu chyb ve studiu i v komunikaci vytvářejí **rozdílné systémy přízvuku**. Zatímco čeština staví přízvuk na první slabiku a ten je navíc nevýrazný, ukrajinština má přízvuk pohyblivý a jeho funkce je často velmi důležitá. Rozlišuje především význam slov, slovesný vid, jednotlivé tvary slova v paradigmatu, nebo významové odstíny synonym. Takové jeho úlohy mohou ilustrovat slova, jako je **НАРІЗАТИ** (*řezat*) a **НАРІЗАТИ** (*nařezat*) pro rozdíl ve vidu, **СЛІВА** (gen. sg.) a **СЛОВА** (nom. pl.) jako příklad rozdílných tvarů slova, **МУКА** (*muka, žal*) a **МУКА** (*mouka*) nebo **КОЛОС** (*klas*) a **КОЛОС** (*kolos*) ilustrují rozlišení významu přízvukem. Slova **ГОСПОДАРСЬКИЙ** (*adj. s významem „hospodářův, majitelův, vlastníkův“ např. syn*) a **ГОСПОДАРСЬКИЙ** (*adj. s významem „hospodářský, zemědělský“ např. rok*) pak ilustrují funkci přízvuku v sémantickém rozlišení synonym.

Je téměř samozřejmé, že si člověk přizpůsobuje hláskový systém pro něj cizího jazyka k hláskovému systému své mateřské mluvy (a případný unilingvní posluchač to pak vnímá jako cizí akcent), v případě češtiny a ukrajinštiny ovšem rozdíly nejsou tak výrazné, aby tato tendence hrála při interferenci významnější roli, než gramatické a lexikální diference.

Podle U. Weinreicha* lze obecně vyčlenit 4 základní typy interference ve fonetickém systému jazyka. Jsou to tyto typy :

- záměna dvou zvuků s rozlišovací funkcí v druhotném jazyce jenž jsou v prvotním jen variantami téhož zvuku, nebo tuto funkci nemají (záměna **R** za **Ř** pod vlivem ukrajinštiny ve slovech jako např. **RADA** („порада“) a **ŘADA** („ряд“), ukrajinština „ř“ nezná a bylo by proto logické, že je připodobňováno k blízkému R a považováno za jeho variantu);
- „uvalení“ specifických rysů z prvotního jazyka na fonémy druhotného jazyka, kde nejsou potřeba;
- rozlišování fonémů druhotného jazyka podle rysů, které jsou v něm málo časté, ale v prvotní mluvě jsou obvyklé;
- k interferenci může také dojít, pokud se fonémy v obou jazycích identifikují stejně, ale vyslovují se jinak.

2. 2. Gramatická interference

Interference je v gramatické rovině chybou způsobenou aplikací gramatických pravidel prvotního systému na jednotky druhotného systému, nebo také přenášením morfémů a jejich funkcí mezi nimi. Takový přenos vzniká na základě formální a funkční podobnosti.

Přenos morfémů je snadnější mezi příbuznými jazyky a to díky tomu, že morfém je do značné míry závislý na své funkci ve slově. Tím se také omezuje pravděpodobnost přenosu některých morfémů, které mají příliš specifickou funkci. Přenos morfému může být živěn potřebou mluvčího nějakým způsobem posílit či podtrhnout gramatický význam slova, nějaký jeho rys.

---

* Weinreich, U. Op. cit., s. 18.

V případě přenosu morfémů mezi češtinou a ukrajinštinou se dá ale předpokládat, že půjde spíše o neúmyslný přenos způsobený hláskovou záměnou. Mnoho morfémů v češtině a ukrajinštině zní velmi podobně a navíc má stejnou funkci, nebo jsou dokonce stejné ve významu i znění.

Příkladem takové záměny může být omyl jako je záměna prefixu **ПІД** za **ПОД** pod vlivem českého **POD**, nebo záměna předložky **ВІД** za případné **ВОД** (pod vlivem nářečního **VOD**). Takové záměny zní rodilým Ukrajinčům samozřejmě cizí, i když mluvčího mohou díky nim identifikovat jako „Slovana – cizince“ .

Výraznější omyly se objevují při určování rodu podstatných jmen, kdy například internacionalizmy jsou v češtině v mužském rodě, kdežto v ukrajinštině jsou to ženská podstatná jména (nebo naopak). K takovým podstatným jménům patří **ТЕЛЕГРАМА** (fem.) *oproti* českému **TELEGRAM** (mask.), **ПРОБЛЕМА** (fem.) *oproti* **PROBLÉM** (mask.), **СИСТЕМ** (mask.) *oproti* **СИСТЕМА** (fem.) nebo v opačném případě **АНАЛІЗА** (fem.) *oproti* **АНАЛІЗ** (mask.), **СКЛЕРОЗА** (fem.) *oproti* **СКЛЕРОЗ** (mask.), **ГАРАЖ** (fem.) *oproti* **ГАРАЖ** (mask.). S rozdílným rodem souvisí také případné chyby jako je **ЧЕРВОНА ТРАМВАЙ** nebo naopak **ЧЕРВЕНÝ TRAMVAJ**.

Také v ukrajinštině nesklonná podstatná jména, vypůjčená z jiných jazyků, mohou být v češtině sklonná. To pak svádí mluvčího ke skloňování nebo nesklonování i ve druhém jazyce. Tak se Čech může pod vlivem češtiny pokoušet vytvořit v ukrajinštině určitý pád slova **METRO**, nebo Ukrajinec nechat stejné slovo v češtině v základním tvaru.

Gramatické návyky z prvotní mluvy se projevují i na syntaktické úrovni, jak v překladu, tak i v písmu a hovorů. Například pádové vazby sloves stejného významu se mohou lišit: **ЗАЇМАТ СЕ О НЬОСО** (ak.), *ale* **ЦІКАВИТИСЯ ЧИМОСЬ** (instr.); **ЇЧАСТНИТ СЕ НЬОСНО** (gen.), *ale* **БРАТИ УЧАСТЬ У ЧОМУСЬ** (lok.). Objevuje se také rozdíl ve zvratnosti sloves, kdy některá slovesa jsou v ukrajinštině nezvratná. K takovým slovesům patří (ukrajinské) **ПИТАТИ** *versus* české **PTÁT SE**, nebo ukrajinské **ДОПУСТИТИ** *versus* české **DOPUSTIT SE**. Tento rozdíl svádí českého mluvčího k vytváření tvarů, jako je slovo **ДОПУСТИТИСЯ** nebo **ПИТАТИСЯ**.

Ve větách samotných může ohledně pořádku slov dojít v zásadě ke třem druhům interference :

- použití špatného pořádku slov, který je ve výsledku vyjádřením s jiným smyslem, než bylo původně zamýšleno. Mezi češtinou a ukrajinštinou k takové interferenci dojde jen obtížně.

- špatný pořádek slov, který ovšem vede ke vzniku nesmyslného, nebo špatně srozumitelného prohlášení. Takovým případem může být podle ukr. „Мене немає вдома“ v češtině vytvořené (teoreticky) „Mě nemá doma“ . Takové prohlášení je sice srozumitelné, ale pokud nemá posluchač zkušenosti s podobnými rozdílnostmi, pravděpodobně bude potřebovat více času k pochopení.

- použití v jednom z jazyků závazného pravidla pořádku slov v jiném jazyce, kde pro tuto situaci žádné závazky nejsou. Posluchač rozdíl jistě pozná, ale zákony gramatiky nebudou porušeny. Pod vlivem ukrajinského spojení „салат з помідорів“ může ukrajinský mluvčí v češtině použít spojení „salát z rajčat“ . To je oproti obvyklému „rajčatový salát“ rozdíl, ale „rajčatový salát“ je v češtině spíše výsledkem dlouhodobých zvyklostí, než gramatických vztahů. Přesněji řečeno, obě varianty jsou srozumitelné a mají stejný obsah, u případného posluchače pak záměna rozhodně nevyvolá zmatek.

Jak vyplývá z uvedených příkladů, důležitá úloha flexe v češtině i ukrajinštině v mnoha případech znemožňuje, aby došlo k „pouhému“ zpřeházení slov ve větě. Spíše by muselo dojít k převodu „modelů“ vyjadřování.

2. 3. Lexikální interference

Pro příbuzné jazyky je nejurodnějším interferenčním polem lexika. Jde vesměs o mezijazyková homonyma, založená především na shodě formální stránky slova („homofonie“) a zároveň rozdílech v obsahu. Rozdíl v obsahu vzniká postupem času v souvislosti s rozdílným kulturním vývojem. Po lingvistické stránce věci lze rozlišit několik způsobů těchto změn.

Patří k nim **generalizace** – rozšíření významu oproti původnímu úzkému obsahu. Slovo **PALEC**, které česky označuje „nejsilnější prst“ a tím se více blíží původnímu významu než ukrajinské **ПАЛЕЦЬ**, které značí obecně prst a prošlo tedy v ukrajinštině generalizací.

Dalším jevem je její opak nazvaný **specializace** – zúžení původně širokého významu na konkrétnější. Taková specializace nastala ve významu českého slova **MÁSLO**. To značí jistý produkt vytvořený z mléka, ukrajinské **МАСЛО** má ovšem význam jak „máslo“, tak i „mazací olej, mazivo“ anebo „tuk“. Ukrajinské slovo se tak svým širokým obsahem více blíží původnímu obsahu této formy.

Zdrojem lexikální interference je i **deteriorace** (zhoršování významu, tedy jeho posun směrem k negativnímu vyznění). Deteriorace proběhla u ukr. slova **ЧЕРСТВИЙ**, které má oproti českému **ČERSTVÝ** význam zcela opačný. Pokud se mluví o čerstvém chlebu v ukrajinštině, jde o chléb starý a tvrdý.

Opakem deteriorace je **meliorace** (zlepšování významu, jeho posun směrem k pozitivnímu vyznění). Meliorace existuje např. u ukrajinského slova **ПАХНУТИ**, které má v ukrajinštině pozitivní význam zcela v rozdílu od českého **PÁCHNOUT**.

Existuje ovšem také několik dalších typů lexikální interference, jako je např. přenos jednoduchých slov nebo složených výrazů či frází. Může jít například o interjekční výrazy, nebo o fráze, které se zalíbí a ujmou. V případě česko – ukrajinských vztahů jde spíše o výběr jednotlivce. Českému mluvčímu se může např. zalíbit fráze : „Яка муха укусила тебе ?“, která má protějška v českém : „Co tě to posedlo ?“ a pak je bude používat ve vhodných situacích, ať už v upravené, nebo i neupravené podobě. Dokonce i v neupravené podobě je toto rčení unilingvnímu Čechovi dobře pasivně srozumitelné a v kombinaci se situací by jeho obsah mohl být pochopen správně.

Interference často vede ke vzniku výpůjček, které jsou více než co jiného „pouhou“ změnou formy bez vlivu na obsah. Je tak vytvořena náhražka za starou formu, která s ní může buď koexistovat (a případně je možné posunutí významu), nebo starou verzi časem úplně nahradit.

Výpůjčkou, která vytlačila starou formu z normovaného jazyka, je v ukrajinštině slovo „собака“ (původní „pes“ se udrželo jako nářeční prvek). Naopak české slovo „kopaná“ a výpůjčka se stejným významem „fotbal“ jsou příkladem koexistence dvou forem, obě jsou totiž považovány za spisovná (normovaná) slova.

Při přejímání více lexikálních jednotek najednou může dojít co do míry interference k přenosu několika různými způsoby :

- určitá část z přejímaných jednotek je přizpůsobena gramatice nebo syntaxi přejímajícího jazyka. Slovo „kostel“ z lat. „castellum“ prošlo od svého převzetí v češtině tak výraznou proměnou, že je jen těžko běžně rozeznatelné jako výpůjčka;
- přenos pomocí ekvivalentů v přejímajícím jazyce, tzv. „kalkování“ (vytvoření nového pojmu doslovným překladem) . Kalky existují v několika variantách :
  - přesné kalky, cizí model je přesně reprodukován. Takovým kalkem je v češtině slovo „mrakodrap“ a v ukrajinštině zjevně stejným způsobem vytvořené „хмародряп“ (українське літературне - хмарочос). Obě slova pocházejí z ang. „skyscraper“;
  - sémantické kalky, dochází pouze k převodu obsahu. V češtině je takovým slovem „počítač“ , ukrajinština se v tomto případě ale rozhodla pro výpůjčku „комп'ютер“;
  - kalky vzniklé z potřeby doplnění lexiky o reálie běžné v hostitelském jazyce. V češtině je takovým slovem „mše“ , odvozená od lat. „missa“ . Potřeba vyrovnání

vznikla až po přijetí
křesťanství;

- hybridní tvary vytvořené pomocí přenosu i překladu (část výrazu je přeložena, část převedena). V tomto případě se může vyskytnout homofonie. V českém jazyce je takovým kalkem slovo „Bavlna“ pocházející z německého „baumwolle“, první část („baum“) byla pouze převedena (a přizpůsobena češtině), kdežto slovo „wolle“ bylo přeloženo. V ukrajinštině existuje slovo „бавовна“.

Pro česko-ukrajinské vlivy je ovšem mnohem slibnější interference v oblasti vlastních jmen a názvů. **Názvy měst a jména osob** si totiž většinou nevynucují překlad. V některých případech mohou být sice „reinterpretována“ ve shodě s rozdílem fonetických systémů přijímajícího a „darujícího“ jazyka, je ovšem otázkou, zda a z jakého důvodu k tomu dojde.

I z této vlastnosti ovšem existují výjimky. V takových případech se hlavně jedná o místa zvláštního významu pro obě jazykové komunity, jako je např. něm. **GRAZ** a české **ŠTÝRSKÝ HRADEC**.

Je pravdou, že na základě historického vývoje byla většina názvů ukrajinských měst do češtiny vypůjčena z ruštiny, což dosvědčuje český název měst jako **KYJEV** nebo **CHARKOV**. Po rozpadu SSSR se ale pomalu v této oblasti lexiky projevuje vliv ukrajinštiny a lze se již setkat (alespoň v mluvené řeči) se tvary **KYJIV** a **CHARKIV**.

Největší problémy, pokud se jedná o česko – ukrajinskou interferenci, způsobují mezijazyková homonyma, která jsou, jak uvádí O. Palamarčuk*, v ukrajinské translatologii nazývaná „ПІДСТУПНІ ДРУЗІ ПЕРЕКЛАДАЧА“, zkráceně ПДП.

Příčiny konkrétních chyb jsou značně individuální, závislé na jednotlivém bilingvovi, ale celkové zhodnocení jejich příčin může vést k rozdělení ПДП podle jejich původu přibližně na tři skupiny :

- vzniklá fonetickým sblížením slov různého původu, nebo ztrátou společného významu v jednom z jazyků;

---

* Паламарчук, Ольга : Про деякі явища чесько – української інтерференції. In Наукова спадщина проф. С. В. Семчинського і сучасна філологія, збірник наукових праць ч. 2. Київ : Видавництво КНУ, 2001, s. 200.

- vzniklá paralelní tvorbou novotvarů;
- vzniklá na základě zvukové podobnosti založené na užívání stejných morfémů. České **PODVĚST** („обманути, обдурити, ошукати ...“) a ukrajinské **ПДВЕСТИ** („přivést, zavést, svést .....“) jsou příkladem.

Podle jiných hledisek zaměřených především na formální stránku ПДП je možné rozlišit dvě základní skupiny těchto slov, jsou to „formální“ a „grafická“ ПДП. **Formální** slova jsou riziková zejména tím, že některé jejich tvary v paradigmatu se vzájemně shodují a tím mohou způsobovat problémy. Taková slova lze rozdělit na dvě podskupiny :

- plně shodná ПДП, patří ke stejným slovním druhům a shodují se ve většině forem. K takovým slovům patří například slovo čes. **GRUNT** („фундамент; селянське господарство“) *oproti* ukr. **ГРУНТ** („půda“);
- částečně shodná ПДП, formální shoda se objevuje jen v některých tvarech, často patří k jiným slovním druhům. Příkladem takového slova je čes. **HROŠÍ** (від „бегемот“) *oproti* ukr. **ГРОШІ** („peníze“).

Další skupinou ПДП jsou ta, která lze nazvat **grafická**. Chyby, jenž jsou jimi způsobovány jsou zejména následkem shody grafických zobrazení. I mezi těmito slovy je možné rozpoznat dvě skupiny :

- totožná, grafická podoba je stejná, rozdíl je pouze v umístění přízvuku, který ovšem v ukrajinštině není zobrazován. Do této skupiny náleží mimo jiné čes. **HOLKA** („дівчина“) *oproti* ukr. **ГОЛКА** („jehla“);

— blízká v grafickém zobrazení, navíc podobná ve výslovnosti. Mezi takovými slovy je i čes. **SUKNĚ** („спідниця“) *oproti* ukr. **СУКНЯ** („šaty“).

Převážná většina ПДП jsou polysémická slova. To znamená, že mají více významů a v některých z nich se mohou shodovat, v jiných se zase výrazně lišit. Shody v jednom, nebo ve více významech svádějí k mechanickému překladu, bez ohledu na ostatní značení slova.

Ostatní významu je pro vyhnutí se chybám a omylům potřeba brát v úvahu a při hovoru i překladu na ně dávat pozor. Někdy je možné správný význam slova odhadnout z kontextu, je ale určité riziko, že kontext nebude dostatečně jednoznačný a uvede překladatele do nutnosti rozhodnout se bez dostatečné jistoty.

3. Sociálně-kulturní podmínky interference

Kromě individuálních postojů jednotlivce, jeho schopností a lingvistických okolností, jako jsou genetická příbuznost či nepříbuznost, působí na interferenci ještě řada dalších vlivů, které jsou výsledkem životních podmínek celých komunit. Tyto podmínky ovlivňují především samotnou míru interference a také, jakým směrem se „interferenční proud“ bude pohybovat.

Z této kategorie patří k nejdůležitějším ty, které určují, jaký z jazyků je pro bilingvní osobu **dominantní** (jaký z nich osoba používá častěji, je pro ni důležitějším). Dominantní jazyk je určován relativními faktory souvisejícími ponejvíce s okolní společností, jako je např. **„užitečnost“** jazyka. Užitečnost sama o sobě je problematický pojem, co je užitečné pro jednoho jedince, nebo i skupinu, může mít pro jiné osoby (osobu) zcela opačnou hodnotu. V lingvistickém pohledu lze „užitečnost“ spojovat především s množstvím komunikačních situací, které se v příslušném kódu odehrávají, a jejich frekvencí. Pokud je nějaký jazyk užíván jen pro nějakou situaci, nebo v určitém okruhu situací (např. pouze v rodině), je jeho „užitečnost“ výrazně nižší, než u jiného jazyka s obecnější funkcí ve společnosti.

Je tedy zřejmé, že míra užitečnosti jazyka je do značné míry určována okolní společností. S ohledem na česko – ukrajinskou interferenci je tak možno prohlásit : **„Domáci**

jazyk je užitečnější.“ Slovo domácí v této větě značí jazyk, který má pozici úředního jazyka, tedy na Ukrajině ukrajinština, v České republice čeština.

Velmi podobným faktorem, jako je „užitečnost“ je i **role ve společenském žebříčku.** Pokud (nejen) bilingvní osoba touží po vyšším společenském postavení, je obvykle nucena okolní společností k tomu, aby vytvářela účelový dojem na okolní osoby a pasovala se do určité pozice vůči okolí. K tomu patří i řečové a písemné projevy a tím i tlak na užívání normovaného kódu, nebo znalost cizího kódu, často také oboje zároveň. Normovaný kód je sice často interferován různými jinými kódy, ale nelze jím podchytit všechny možnosti, které se mohou naskytnout v projevu jednotlivce.

V unilingvní společnosti tedy není naprostá většina projevů interference normou podporována a jednatel je musí omezit, pokud chce dosáhnout svého. Tlak na normu samozřejmě vychází ze společnosti a je založen na jejích potřebách.

Pokud je společnost většinou unilingvní, bude zřejmě existovat velký požadavek na co nejjednodušší kód, aby komunikace byla snadná. Jestli je však společnost bilingvní nebo multilingvní, bude potřeba směřovat spíše ke kvalitní znalosti více kódů. I pro roli ve společnosti tedy platí, podobně jako pro „užitečnost“ , v případě česko-ukrajinské interference ona výše uvedená věta o domácím jazyce.

Dalším, pravděpodobně nejméně jednoznačně určitelným faktorem je **literárně-kulturní** hodnota jazyka. Je samozřejmé, že hodnota domácího jazyka je pro obyvatelstvo v tomto případě vyšší, při pouhém srovnání bez ohledu na územní rozdělení je ale obtížné vynášet nějaké soudy. Tato hodnota je obvykle příznivější úředním jazykům bohatších státních útvarů s větším množstvím obyvatelstva.

Tyto tři faktory ovšem nejsou jediné, které ovlivňují dominanci toho či onoho jazyka. Při posuzování příčin dominance jednoho z jazyků je nutno také počítat s dalšími vlivy, tentokrát ryze osobními. Patří k nim vliv emocí. Emoce bývají často příznivější mateřštině než jiným jazykům. V zásadě však je člověk náchylný k tvorbě příznivých emocí k jazyku, který mu poskytl základní „školu jazykového chování“. Při získávání těchto návyků se také pokládají základy hlubší úrovně znalostí, člověk tak může nabýt dojmu, že jeho „primární“ jazyk je bohatší a krásnější, než „druhotný“.

Při určování dominantního jazyka nelze opomenout ani pořadí osvojení. Vliv „primárního“ systému je natolik silný, že je už z principu považován za dominantní. Na začátku bilingvizmu to je pravděpodobně skutečně lépe ovládaný kód, ale postupem času a se změnami v životě osoby může v této otázce dojít k obratu.

Dominanci jednoho z jazyků jistě ovlivňuje také forma užití. Formou užití je myšleno, zda jde o písemný, nebo ústní projev. Časté používání písemné formy (čtení a psaní) může i z druhotného jazyka udělat dominantně užívaný jazyk. Navíc je znám poznatek, že čtení a psaní zlepšuje znalost jazyka.

Bilingvní komunita je snadno rozdělitelná na základě diferenciací osob podle mateřského jazyka. Jazyk mateřský („primární dorozumívací systém“) je z pohledu jednotlivce odolnější na interferenci, než sekundární, protože je osobou pravděpodobně lépe ovládan. Takové rozdělení má ovšem smysl především v pohraničních oblastech a v místech s velkou koncentrací etnických menšin, případně v multikulturních státech. Pro česko-ukrajinskou interferenci žádná z těchto situací neplatí, ale i přesto je znalost tohoto faktoru pro zkoumání interferenčních jevů potenciálně užitečná.

Paralelně k rozdělení na tyto podskupiny ovlivňují bilingvní komunitu mnohá jiná kritéria :

- **územní rozdělení**; geografické překážky, pokud jsou velké, mohou omezit důvody ke kontaktům na pouhou potřebu obchodovat. Při takovém kontaktu lze očekávat spíše náhodnou výpůjčku. Rozšířenější kontakty se budou konat spíše mezi izolovanými jazykovými enklávami a okolím. Podobný proces se ale odehrává spíše ve venkovských oblastech, ve městě se pravděpodobněji vyskytne oddělení v podobě čtvrtí s převažujícím obyvatelstvem;
- **původnost**; myšleno především původnost jedné jazykové komunity na určitém území. Geografické překážky mohou být omezeny migrací obyvatelstva, ta ale samozřejmě přináší i lingvistické změny. Nový jazyk je náchylnější k interferenci, zvláště, pokud je příchozích obyvatel jen omezené množství. Důvodů k tomu vede několik :
  - „novost“ osídlení nutí imigranty naučit se nová slova, často jde o názvy reálií (rostliny, zvířata);
  - sociální a kulturní zmatek vyvolává vnitřní odpor

k cizím vlivům a to na obou stranách;

- sociální skladba imigrantů. Pokud je ve skupině imigrantů např. málo žen, skupina se pravděpodobně rozšíří o domácí obyvatelky. To umožňuje interferenci a vznik „rodilých bilingvů“;

- **rozdělení na etnické a kulturní skupiny**; v mnoha případech probíhají jazykové kontakty zároveň s kulturními nebo etnickými. Vztahy v místě osídlení ovlivňují, jaké přesné hodnoty budou vyměněny, množství osob na to takový silný vliv nemá;
- **náboženství**; náboženská rozdílnost je jednou z největších překážek interference a potenciálně velmi problematická součást kulturního kontaktu. Náboženství se může stát v kontaktu větší překážkou, než rozdíly mezi samotnými jazyky. Náboženská diference vede k separaci i v běžném životě a omezuje interferenci na minimum. Dalším problémem s tím spojeným je to, že náboženské hranice se nemusí shodovat s jazykovými ani etnickými;
- **rasa**; rasa sehrávala důležitou roli především v minulém a předcházejících stoletích při velkých společenských otřesech v těchto obdobích. Ve xenofobních nebo rasistických společnostech je rasová příslušnost důvodem k separaci, omezení kontaktů a tím i ke zminimalizování interferenčních projevů;
- **pohlaví**; případy jazykové rozdílnosti v souvislosti s pohlavním jsou vzácné a v evropské oblasti těžko objevitelné. Kontakty mezi

oběma pohlavími jsou tak rozšířené, že žádné rozdíly nemohou dlouho vydržet;

- **věk**; nemusí být jen otázkou diachronního zkoumání. To, co se zdá jako běžný rozdíl mezi generacemi, může být projevem širší změny. Stejně důvody, které vedou mladší generaci v komunitě k častějšímu užívání cizího jazyka, mohou vést starší členy komunity ke snaze nový jazyk ovládnout. V každé izolované jazykové komunitě je důležitá především míra, s jakou je její jazyk staré vlasti předáván z generace na generaci. Pokud je toto předávání nedostatečné, z původního kódu se stává prostředek k občasné komunikaci např. se starší generací;
- **sociální postavení komunity**; společenský status komunity je spíše jen doplňkem k ostatním faktorům. Když je komunita společensky rozvrstvená, jsou různě silné vlivy na jednotlivé její vrstvy. Závisí to na otevřenosti té které vrstvy a jejích cílech. Pokud je ale vliv druhého jazyka dostatečně silný, sociální rozvrstvení komunity jej nijak neovlivní;
- **zaměstnání**; převažující zaměstnání v komunitě může sehrát jistou roli při jazykových kontaktech, mnohem vlivnější je ale ve vnitrojazykové interferenci. Mnoho odborných zaměstnání má svou vlastní terminologii (tzv. „profesní mluva“), která se liší pouze užívanou lexikou. Z tohoto důvodu není úplně jasné, jestli se jedná o samostatné jazyky;
- **městské nebo venkovské prostředí**; mix sociálně – profesně – topografických diferencí. Vliv městské společnosti na okolní venkovské osídlení je prokázán, někdy však na venkově převládá nepřátelský postoj vůči městu, což omezuje míru interference.

Mohou se však vyskytnout situace, při kterých se jazykové rozdělení společnosti neshoduje s těmito dalšími kritérii, tedy imigrantská komunita není od domácí společnosti vyčleněna ani územně, ani profesně, náboženstvím ani jinak. Díky tomu neexistují kulturní a společenské rozdíly, které by podporovaly rozdíly v jazycích. Interference je tak mnohem snadnější a ve společnosti není zvláštní důvod vytvořit si odolnost vůči ní.

Odolnost vůči interferenci je vědomá snaha osoby nebo komunity, která vede k zachování obou kódů odděleně bez vzájemného ovlivňování se, ale také odolnost samotného systému jazyka vůči vnějším vlivům. Odolnost je jistě větší, pokud jsou jazyky od sebe geneticky i systémově vzdálené, nebo pokud je rozdílnost mezi kulturami, množstvím mluvčích, „prestížemi“ a mnoha dalšími ukazateli příliš velká.

Odolnost je živena také jazykovou loajalitou, jejímž zdrojem je především nacionalismus. Taková loajalita je nacionalismu velmi podobná, staví jazyk do kontrastu oproti ostatním a přisuzuje mu vysokou pozici mezi hodnotami.

Jazyk je považován za hodnotu, kterou je potřeba chránit, je to symbol, ochrana před „hrozbou“ ať už skutečnou, nebo smyšlenou. Takové tendence mohou vést k rozdělení společnosti podle jazyka. Jazyková loajalita se často projevuje ve snaze o standardizaci a k jejím projevům patří i tzv. „purismus“, který bojuje s interferencí na lexikálním poli.

Jazyková loajalita je svým působením silně zaměřena na jednotlivce. Jednotlivec hraje totiž v jazykovém kontaktu velmi důležitou roli, v mnoha případech je prakticky jediným jejím nositelem.

3. 1. Bilingvní osoby

Sociálně-kulturní okolnosti jsou nejsilnější v působení na jednotlivce, jeho myšlení a způsoby vyjadřování, samotnou interferenci tak ovlivňují spíše nepřímo. K interferenci dochází prostřednictvím skupiny osob, která je složena z množství individualit. Každá z těchto individualit je vedena jinými motivacemi a výše uvedenými faktory je každá z nich ovlivňována svým vlastním způsobem.

Díky tomu není zrovna snadné rozdělit bilingvní osoby podle nějakého klíče, ovšem nejméně dvě použitelná kritéria existují. Jsou to **„vlohy“** člověka k užívání a učení se dalších jazyků, jeho výkon ve druhotném jazyce. Bilingvova větší zkušenost (ve srovnání s unilingvní osobou) s ovládním jazyků mu může být dopomocná při studiu dalších systémů, ale je jisté riziko, že negativně ovlivní hloubku znalostí. Lidské schopnosti nejsou neomezené a málokdy

je člověk schopen ovládnout více jazykových systémů do větší hloubky. Je tedy třeba zvolit mezi povrchnější znalostí více kódů a hlubšími znalostmi menšího množství kódů.

Mezi „vlohy“ lze zařadit i faktory, které jmenuje Ju. Žluktenko*. Kromě „obecných schopností, předcházejících zkušeností“ a „talentu vyjadřovat se“ uvádí ještě také muzikální talent, který napomáhá k osvojení fonetiky cizího jazyka. Muzikální nadání osoby napomáhá spíše u geneticky velmi vzdálených jazyků, než u úzce příbuzných systémů, jako je čeština a ukrajinština.

Další takovou vlohou je schopnost imitace. Schopnost napodobovat mluvčí jiného jazyka je velmi užitečná při pobytu mezi jeho nositeli. Dobrý imitační talent usnadňuje jednotlivci pohyb v cizím prostředí, zvláště, pokud nechce být poznán jako cizinec.

Mezi vlohy jistě také patří schopnost volit, tedy schopnost vybírat slova k použití. Komunikace často probíhá spontánně a ve velké rychlosti, v takových případech pak není příliš mnoho času na vědomé rozmyšlení si použité lexiky. Volba slov tak probíhá mimo vědomí a tím se umožňuje vliv mateřštiny. Pokud má osoba dobrou schopnost rychle volit slova, jistě se jí lépe daří držet dva jazykové systémy odděleně.

Druhým kritériem pro rozdělování bilingvních osob je jejich „schopnost měnit kódy“. Změna kódu je zvláštní událost, při které bilingvní osoba náhle „přepne“ na jiný kód (z češtiny na ukrajinštinu, nebo naopak), ideálně pod vlivem určité změny situace.

To se stane například, pokud se ke konverzaci mezi bilingvní a unilingvní osobou náhle připojí další bilingvní člověk. Tak se rychle může rozhovor změnit z čistě českého na čistě ukrajinský nebo naopak. To ale neznamená, že ke změně bezpodmínečně dojde, taková změna závisí na mateřském jazyce zúčastněných bilingvů a směru, kudy se konverzace ubírá („kdo s kým“ mluví).

K „přepnutí“ by nicméně nemělo dojít uprostřed věty, neboť během času, který je potřeba k vyřčení jedné věty, se situace asi těžko změní natolik, aby byl důvod k takové poměrně výrazné změně ve výpovědi. Případně takové „přepnutí“ může být, za použití příslušné intonace, posluchači osvětleno jako citát.

Od výše uvedeného ideálu se lze v zásadě odchýlit dvěma směry :

- nezdravým „přidržováním se“ jednoho z jazyků, tedy přílišným užíváním jednoho kódu na úkor druhého.

- nedostatečným setrváváním na jednom kódu, tedy příliš častým „přepínáním“.

---

* Жлуктенко, Юрий Алексеевич : Лингвистические аспекты двуязычия. Киев : Вища школа, 1974, s. 80.

Charakter česko-ukrajinského bilingvizmu napomáhá spíše odchylkám patřícím do prvního případu, tedy nadužíváním jednoho systému na úkor druhého. Může tak vzniknout situace, při které se dva bilingvové domlouvají dvěma různými jazyky (jeden česky a druhý ukrajinsky), v závislosti na svých mateřských jazycích.

Vysoká úroveň vloh a dobrá schopnost měnit kódy omezují interferenci v projevech jednotlivce, stejně jako velké systémové rozdíly mezi jazyky a „jazyková loajalita“.

4. Interference jako komplex jevů

Interference je součástí vývoje jazyka, která jej svými projevy doprovází jak v diachronním pohledu, tak i v synchronním stavu systému. Kontaktům mezi jednotlivými jazyky se v současné době prakticky nelze vyhnout, je to zapříčiněno především rozsáhlými a složitými obchodními vztahy a vzájemným kulturním ovlivňováním jednotlivých etnik.

K tomuto stavu mezinárodních kontaktů bylo dospěno jako k výsledku dlouhých období vzájemných styků, ať už mírových, nebo válečných. Vzájemné působení mezi jednotlivými národy, kulturami, etniky a samozřejmě i jazykovými systémy, přináší i pozitivní i negativní výsledky.

K pozitivům podobných „střetů“ patří, z jazykovědného hlediska, doplňování chybějících jednotek systému jazyka, především pak „výpůjčky“ v lexikálním podsystému a tím jeho rozšiřování o další jednotky.

Negativním výsledkem může být postupná asimilace nositelů hůře postaveného jazyka, tedy jazyka, který z nějakých, většinou spíše nejazykových, důvodů špatně odolává vlivu silnějšího „soupeře“. V takových případech se interference v mluvě jednotlivců stává vzdálenou předzvěstí široké asimilace. Ta se navíc nemusí týkat jen úzké skupiny imigrantů žijících v cizím prostředí, ale i celých jazykových společenstev. Rozdíl mezi těmito dvěma „druhy“ asimilací spočívá především v délce, která je pro jejich proběhnutí potřeba. Zatímco asimilace skupiny imigrantů může proběhnout teoreticky i v období „pouhé“ jedné generace, na asimilaci celého jazyka je potřeba několik století trvající silný vliv. Za příklad slovanského jazyka ohroženého asimilací je v současnosti považována především Lužická Srbština, která jen velmi obtížně odolává tlaku okolního německého prostředí.

Těžko lze ale předpokládat, že její špatná pozice je „pouze“ výsledkem jazykových vlivů. Mnohem pravděpodobněji je to důsledek dlouhého vývoje ve společenské a kulturní oblasti, stejnou, ne-li větší mírou než častých střetů mezi systémy obou jazyků.

Interference je, stejně jako asimilace, také výsledkem souhry mnoha faktorů. Některé z nich jsou jazykové, jiné souvisejí s kulturním a společenským životem na daném území. I při interferenci hraje čas podstatnou roli, je ho potřeba především k „uzpůsobení“ výpůjček fonetice přejímajícího jazyka.

Součinnost různých faktorů při interferenci se pokusí lépe osvětlit následující tabulka.

Interference	Jazykové stimuly	Jazyková odolnost	Nejazykové stimuly	Nejazyková od.
Fonetická Integrace výpůjček Záměna zvuků Uvalení specifických rysů Rozlišování podle neobvyklých rysů Stejná identifikace, jiná výslovnost Chyby v užívání přízvuku	Rozdíly ve fonetických systémech Absence odpovídajících rozdílů v prvotním jazyce Přítomnost rozdílů pouze v primárním jazyce Rozdílná výslovnost ekvivalentních fonémů Rozdílné systémy přízvuku	Funkční rozdílnost v druhotném jazyce Nebezpečí zmatku při užívání	Netolerance k rozpoznatelným výpůjčkám; unilingvní mluvčí „Společenská hodnota“ primárního jazyka	Společenská hodnota zdrojového jazyka Loajalita k druhotnému jazyku Loajalita k druhotnému jazyku
Gramatická Integrace výpůjček Záměna rodu Přenos morfému Záměna pádové vazby Záměna zvrátlosti	Stejnorodá struktura slov v přijímajícím jazyce Podobné gram. systémy Podobné gram. systémy, morfémy s jednoduchými funkcemi Podobné gram. systémy Podobné gram. systémy	Nepodobnost gram. systémů, složité funkce morfémů	Netolerance k rozpoznatelným výpůjčkám; unilingvní mluvčí	Společenská hodnota zdrojového jazyka Loajalita k přijímajícímu jazyku
Lexikální Lexikální interference jako taková	Slabá místa ve slovníku přijímajícího jazyka, potřeba nahradit chybějící jednotky	Existence adekvátního slovníku	Absence forem pro nový obsah, prestiž zdrojového jazyka, potřeba synonym ...	Loajalita k přijímajícímu jazyku
Celkově	Jakékoli rozdíly mezi systémy	Stabilita systémů, požadavek na srozumitelnost	Společenská hodnota zdrojového jazyka, bilingvní posluchač	Společenská hodnota přijímajícího jazyka, netolerance k interferenci, purismus, unilingvní mluvčí ..

Jak vidno, ne všechny interferenční jevy mají své „protivníky“ ve faktorech podporujících odolnost, stejně jako některé jevy nemají žádné stimulující okolnosti. Je zjevné, že úplné zachycení všech možností, které se mohou při interferenci vyskytnout, je nepravděpodobné.

Interference jako taková je podmíněna souhrou mnoha faktorů, k těm nejdůležitějším jistě patří příbuznost či nepříbuznost jazyků, co se týká především gramatiky a lexiky. Velmi rozdílné gramatické systémy nedovolují přenos morfémů, protože pro morfém je nejdůležitějším rysem jeho funkce. Pokud funkci morfému v přejímajícím systému nelze použít (je vyjadřována zcela jiným způsobem), morfém se jen obtížně přenesou.

V lexice se vyšší úroveň příbuznosti projevuje v „pasivní srozumitelnosti“ ať už skutečné, nebo pouze „pseudosrozumitelnosti“, tedy mylným pocitem srozumitelnosti, který vyvolávají především mezijazyková homonyma.

Pro interferenci je však nutný především kontakt mezi jazyky. Mezijazykové kontakty jsou základním kamenem pro všechny interferenční jevy, bez kontaktů není žádný „důvod“ k interferenci. Kontakty jsou motivovány potřebami společnosti, ať už je to celý národ, nebo úzká skupina osob, interference je tak nepřímo způsobena společností samotnou.

Interferenční jevy způsobují osobám při komunikaci celou řadu problémů, příliš silná interference ve výpovědi ji z pohledu unilingvního posluchače svým způsobem znehodnocuje. Komunikační výpověď je totiž většinou určena k „rychlému a přesnému“ předání informace, při silné interferenci je unilingvní posluchač nucen více než obvykle přemýšlet nad výpovědí, nebo dokonce „luštit“ použitý kód. Ne každý posluchač je k tomu ochoten, nebo k tomu má dostatečné schopnosti, navíc v určitých případech (ohrožení života, nehoda ...) jsou takové problémy krajně nežádoucí z pohledu všech zúčastněných.

Samotná bilingvní osoba, která má ve své výpovědi známky silné interference, musí pak často čelit nepochopení ze strany unilingvního, někdy dokonce i bilingvního posluchače. Tím se objeví nutnost výpověď opakovat, nejlépe se slabšími, nebo vůbec žádnými projevy interference. Ani při opakování pak není zaručeno, že výpovědi bude skutečně porozuměno, což psychicky vyčerpává jak mluvčího, tak i posluchače.

Závěr

Účelem bakalářské práce je prozkoumat z teoretického pohledu jev česko-ukrajinské interference. Autorka se pokusila zanalyzovat složitý problém interference jako vzájemný vztah jazyků při bilingvizmu, která vzniká při jazykových kontaktech, nebo při individuálním studiu druhého jazyka, a také, jako komplex různých faktorů a jejich vzájemných vztahů, systém vzájemně souvisejících jazykových i mimojazykových jevů.

Zvláštní pozornost byla věnována genetické příbuznosti češtiny s ukrajinštinou, přičemž výchozím systémem se stal Český jazyk. Na problematiku je tedy nahlíženo z pohledu českého mluvčího. Pro zpracování materiálů a naplnění zadání práce bylo využito především výsledků předchozích badatelů, a také práce z oboru interlingvistiky a lingvodidaktiky.

Hlavní část práce je složena ze čtyř kapitol.

První kapitola je věnována upřesnění termínu „česko – ukrajinská interference“, osoblivostem interference, specifice česko – ukrajinských jazykových kontaktů a jejich historii.

V první části je také rozebírán pojem „bilingvizmus“ z pohledu česko – ukrajinských jazykových kontaktů. Česko – ukrajinský bilingv byl pojmenován, jako člověk, který „ovládá český i ukrajinský jazyk“. Byly také uvedeny některé z jiných podmínek mezijazykových kontaktů.

Druhá část je zaměřena na studium interference v jednotlivých podsystémech jazyka, tedy na fonetické, gramatické a lexikální úrovni. Lexika byla, co se týče množství interference mezi Českým a Ukrajinským jazykem, určena jako nejdůležitější podsystém.

Je známo, že v lexikálním podsystému se změny odehrávají z celého systému jazyka nejrychleji, lexika je tedy nejnáchylnější ke změnám způsobeným interferencí. Zvláštní pozornost byla také věnována mezijazykovým homonymům, která vyvolávají při překladu nejvíce problémů a jsou příčinou mnoha chyb.

Ve třetí části se autorka soustředí na mimojazykové aspekty interference (mezi něž především patří sociální a kulturní podmínky, které ovlivňují směr interference a její rozsah), a také na roli jazyka v sociálních kontaktech.

Nejvíce sociálních a kulturních faktorů je spojeno se skupinou bilingvů, vztahy mezi nimi a uniligvním obyvatelstvem, další také s obecným přijímáním jazyka jako prostředku a tvůrce kultury etnika.

Čtvrtá kapitola se pokouší shrnout všechny faktory uvedené v předcházejících částech, zanalyzovat jejich vzájemné vztahy a popsat potíže, jaké interference způsobuje uživatelům jazyka, posluchačům i mluvčím.

Резюме

Метою бакалаврської роботи було розглянути з теоретичної точки зору явище чесько-української інтерференції. Автор намагався проаналізувати складну проблему інтерференції як взаємодію мовних систем при двомовності, котра виникає при мовних контактах, або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови, а також як комплекс різних факторів і їхніх зв'язків, як систему взаємопов'язаних мовних і позамовних явищ.

Окрема увага була звернута на генетичну спорідненість чеської та української мов, вихідною системою у роботі є чеська мова, отож проблема розглядається з погляду чеського мовця. Для опрацювання зібраного матеріалу та виконання завдань роботи були використані передусім результати попередніх дослідників, а також відповідні праці з галузі інтерлінгвістики та лінгводидактики.

Основна частина роботи складається з чотирьох розділів.

Перший розділ присвячений уточненню терміна “чесько-українська інтерференція”, особливостям інтерференції, специфіці чесько-українських мовних контактів та їхній історії.

У першій частині також розглядається поняття “білінгвізм” з точки зору чесько-українських мовних контактів. Чесько-український білінгв був визначений як людина, котра “володіє чеською та українською мовами”, а також були наведені деякі інші умови міжмовних контактів.

Другий розділ спрямований на вивчення інтерференції в окремих підсистемах мовної системи, а саме на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях. Лексика була розглянута як найважливіша підсистема стосовно кількості інтерференційних явищ між чеською та українською мовами. Відомо, що в лексичній підсистемі зміни відбуваються найшвидше, отож лексика найбільш схильна до змін, які завдаються інтерференцією. Окрема увага була звернута також на міжмовні омоніми, котрі при перекладі викликають найбільші труднощі та призводять до появи значної кількості непорозумінь і помилок.

У третій частині автор роботи зосередився на позамовних аспектах інтерференції (серед яких, передусім, соціальні та культурні умови, що впливають на напрям інтерференції та її кількісні параметри), а також на ролі мови у соціальних контактах. Найбільше соціальних і культурних факторів пов'язано з групою білінгвів,

зі стосунками між ними й унілінгвальним населенням, а також із загальним сприйманням мови як найважливішого складника та виразника культури й одночасно - творця культури етносу.

Четверта частина являє собою спробу підсумувати всі явища, наведені в попередніх розділах, проаналізувати їхню взаємодію та описати складності, які інтерференція завдає користувачам тієї чи іншої мови: як слухачам, так і мовцям (адресатам і адресантам).

Použitá literatura

Brière, E. J. A psycholinguistic study of phonological interference. Hague : Mouton, 1968.

Černý, J. Dějiny lingvistiky. Olomouc : Votobia, 1996.

Erhart, A., Večerka R. Úvod do etymologie. Praha : SPN, 1981.

Liškář, Č. Transfer a interference ve vyučování cizím jazykům. Brno : Krajský pedagogický ústav, 1970.

Rayfield, J. R. The languages of a bilingual community. Hague : Mouton, 1970.

Weinreich, U. Languages in contact. Hague : Mouton, 1974.

Zatovkaňuk, M., a kol. Mezijazyková a vnitrojazyková interference. Praha : SPN, 1979.

Білодід, І. К. Контакти української мови з іншими слов'янськими і уніфікація її усної літературної форми. Київ : Наукова думка, 1968.

Жлуктенко, Ю. А. : Лингвистические аспекты двуязычия. Киев : Вища школа, 1974.

Паламарчук, О. Про деякі явища чесько-української інтерференції. In Наукова спадщина проф. С. В. Семчинського і сучасна філологія, збірник наукових праць ч. 2, Київ : Видавництво КНУ, 2001.

Чередниченко, О. Українська інтерлінгвістика : проблеми і перспективи. In Наукова спадщина проф. С. В. Семчинського і сучасна філологія, збірник наукових праць ч. 2, Київ : Видавництво КНУ, 2001.